

HITZAURREA

*L'ome sabent no té pus avantatge
sino que-l pech sol menys fets avenir.*
(Gizon jakitunak ez du beste abantailarik
ergelak baino gehiagotan igartzea baizik)

AUSIAS MARCH

Euskal Herriak ez daki nor galdu duen... denborarekin ohartuko gara oraingo galeraz... euskararen oroitzarik den arte iraunen du bere izenak... Era hortako esaldiak zebiltzan euskalari eta euskaltzaleen artean 1987ko urriaren 11. egunean zendu zenetik ondorengoak zehar; euskararen ikerketan langilerik leialena ez ezik jakitunena genuen Koldo Mitxelena, gure herriak hain urri eman dituen zientzilari horietakoa bai genuen.

Hizkuntzazko ikerketak zientifikoki lantzen erakutsi zigun gizona joan zaigu. Linguistika alorrean mundu zabalera begira, gaur egun, euskarak eta euskalaritzak ospea eta itzala irabaziak baldin baditu, Koldo Mitxelenari zor dio beste inori baino lehen. Inork uka ezinezkoa zaigu gure hizkuntzari eman dion duintasuna.

Gizon honek ofiziotzat beste gairen bat aukera zezakean, baina hartzen zuena hartzen zuelarik, bere lojika zentzuzkoaren indarrak, erudiziorako hain baliagarri den gogozko ahalmena eta horiek orekatzeko gaitasuna, gizon batengan hain erraz ematen ez diren doainak. Mitxelena ordea, horretarako jaioa zen, izakerazko prestutasuna zuen edozein gai aztertze-

ko, teknika eta metodologia ikasiaz gainera, gaiak berekiko gogoetaz egoki garatu eta taxuz edo neurritz burutu ahal izateko. Horregatik nabarmendu zen kulturadunen artean gailurrik erpinena irabazten. Kulturadunen artean diot, zeren historiaren lotsarirako, gurean ere, abertzaletasuna neurtzeko aski bai dugu *football*-ean herriko ekipoek gol asko sartzen jakitearekin.

Baina, ostikadarik gabe, hizkuntzan eta kulturan gure abertzaletasuna agertzen dugunontzat, zorionez, Mitxelenak bizitzaren aurrez-aurre jarrera hartzean, euskararen ikerketa hautatu zuen, eta horretarako hizkuntzalaritza zientifikoki ikasteari eman zion, behar den jakintzaz horniturik ikerketak burutzeko. Bere eta gure ustez, herri honi nortasun berezia ematen diona euskara denez gero.

Bere lehen etsaiak, Paradisoan haize freskotan mintzatua eta Tubalek guri espreski ekarria zela uste osoan sinesten zuten haietakoak; bigarren etsaiak, XX. mendeko hizkuntzalaritzaren aurrerapenek eskaintzen zuten aukeretara errenditu gabe, inongo erregela edo araurik gabe, amets hutsezko semantikan murgildurik hain naharo zebiltzanak (edo dabiltzanak); eta, azkenik, euskara idatziaren batasunik nahi ez dutenak, batez ere grafia kontuan, lehendik letrak latinaren bidez jasoak ez bagenitu bezala edo grafia kontua konbentzionala ez balitz bezala. Baina, etsaiegandiko zioak langileagora bultzarazten zuten gizona. Ez gizonkiago, zeren arrazoi eta adimenaren zentzuz neurtzekotan nekez aurki geneza gizona-gorik.

Baina, maisu onak ikasle onik ere izaten du eta hauen bidez datorkigu beregandiko mezua zertan zenaz maila guzietara hedatuz. Kristauontzat, gizona bere emaitzaren frutuz ezagutzen bai da. Euskararen maitasunez apologista hutsaren bidea hartzeko zorian zeudenak ere, bere eraginez ikerlan serioak egiten jarri ziren.

Batzutan ez zela pairakor? Egia da inoiz, ergelartean, eroapena galtzen zuela. Bere jakintasunaren erpinetiko ikuspegi hartatik begira, mailak berez zemaionetik; baina ez zen

egia absolutoen zale, aintzinakoen esanari laket, ez bai zen «liburu bakardun gizona».

Teorien analisisetan baretasunez jokatzen zekien, bere pentsamolde landu eta paregabe jantzian oinarrituz. Buru azkarra zuen benetan, berebiziko azkarra, oreka egokian jabetuz erarik arrazoizkoena eta normalena lortzen zekien ideen egunoroko haize berriei idekirik, berrikerietara erori gabe, guzia lojika bidez eho eta eralkiz ikertzen zekien, ogi ona egiteko lehenik oreka ongi prestatuz. Horretarako, bere burua, erudizioz erarik zabal bezain ugarienean jantzi behar izan zuen, ideen oinarritzko edukieraz laster jabetzeko eta bere gogoetak zentzuz eta taxuz garatuz. Hala ere, aburuetan zuhur. Hortik zetorkion Ausias March-ek gizon jakitunez zioena, idazki honen buruan jarri duguna.

Orain baino lehen agertu genituen bere doainok «Mitxelenaren ekarpenez» izenburuz *Egan*-en (ikus 1982ko alearen 175. orrialdean). Eta laudorio handiagorik jaso zuen Piarres Lafitte euskaltzain zenagandik *Bulletin du Musée Basque* aldizkarian, gero gazteleraz *Boletín de la R.S.V. de los Amigos del País*-en argitaratuko zena, 1965ean. Goresmen haiek ez ziren hilberriei egiten zaizkien ohizkoak, lan handi eta jakitunaren ordainezkoak baizik. Lafitte zenak euskaldun jakitunaren nortasunetik begiratzen bazuen, ikus dezagun A. Tovar hizkuntzalari erdaldunak zer zion 1983an Mitxelenari Ossian saria eman zitzaioneko hitzetan:

«...brillante por el conocimiento incomparable de todos los testimonios de la lengua vasca en la literatura antigua y moderna y en la dialectología, con datos no reunidos nunca de la onomástica y de las formas aisladas en los diplomas, y a la vez demuestra un sólido método que pesa y mide con rigor teórico».

Uka ezinezko doain-goresmenak. Tovar zenak ongi zekien zer esaten zuen eta, herbestekoagandik lortu zituen laudorioetan, zer ondorengo hitzak baino ederragorik?

«...Reconocemos y aplaudimos hoy al sabio, pero tenemos que descubrirnos ante lo que, aparte de sus

nativas dotes de inteligencia y curiosidad, ha sido motor de su trabajo y ha hecho de él un lingüista vasco de dimensión internacional: un hombre entregado a mantener la consciencia de su pueblo y la lengua que considera esencial siga viviendo en labios de la gente».

Nahikoa arrazoi direla iduritzen zait *Egan*-en ale berezi bat omenez ezkaintzeko, gizonaren nortasuna erakutsiz. Gainera, *Egan* 1954an euskara hutsez hasi zenetik bedonen zuzendari ez ezik langile ta euslerik borrokatuena izan da eta hemen argitaratu zituen euskaraz idatzi zuenik gehientsuena.

Egan aldizkariaren egitura zertaz oinarritzen den agertu zuen «Asmo berri» zeritzan atariko batean (ikus *Egan*, 1954. urteko 2-4 zenbakian), eta ondoko ibiliaren berri laburra neronek eman nuen beste atariko batean (*Egan*, 1984. urteko 5-6 zenbakian). Bide luze hori ahaztu ezinezko bihurtzen zaigu Mitxelenaren bizitzan eta ekintzan.

Orain, bere ekintzaren bidez lortu zituen adiskidemin batzurekin batean bere ikasle eta jarraitzaileak ditugu hemen aitortzen dugunaren lekuko. Hasteko, ale berezi honi bihotz berotasun zerbait eman nahirik ber-beraren lerroak dakartzagu, *Ossian-Preis* 1983 saria jaso zuenekoak, ondotik Eusebio Erkiaga lagun zaharrak eskaintzen dion olerkia eta Martín Ugaldek aztertuz eta galdetuz lortu zuen biografia laburra. Sarrera gisa ematen dugun sail honi erasten diogu Maixa Goi-koetxeak prestatu duen zerrenda, *Egan*-en euskaraz argitaratu zituen lan guziak zehatz-mehatz bilduz. Guziak diot? Ez da ziur. Mitxelenak, «Adiskide berri» eta «Elizalde» izenordez argitaratu zituen z gainera izengabe ere gai labur asko eman zituen, «Adabakiak» eta «Liburuak» sailetan bereziki, eta horietako batzuk, zalantzaz, jaso gabe utzi diren susmoa dugu. Maixak berak dionez, lanak eta gaiak uste baino gehiago irten zaizkio. Orainarteko bibliografietan bildu gabe zegoenik ere bada zerrenda horretan, bereziki ipui itzuliak Txejov eta Wilde-gandik; besteak beste, bere pertsonaren jarreraz eta biografiaz hain interesgarriak diren lanak ditugu «Pro domo» (1970) eta «Motivo español» (1977). Baina nabarmenen ager-

tzen zaiguna zera da, euskaraz idatziaren kopurua eta hiritar literaturagintzaren ugartasuna.

Hizkuntza eta Literatura saila espezialista hautatuek hornitua dator. Horietan, bakoitzak bere ikuspuntutik adierazten du Mitxelena zenaren ekarria eta emaitza. Egileak deitzen alfabetaren ordenaz jarriak datoz, aspalditik gure artean filologia gaietan ospetsua eta *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak* (1972) edizio kritiko bezala argitaratu zituen Patxi Altunak gramatika alderdia ikutzen du. Behar bada testu zaharren aldetikoa hobeto zetorkion Bernard Etxepare, Ziburuko Etxeberri eta beste hain bikain aztertu zituenai, baina banaketan horrela hautatua zen, dirdira gutiagoko lan neketsuagoa leporatu geniolako. Aldiz, bukaeran *Euskara batasuna* (1969) liburuxka eta gai horretaz hainbeste zor zaionari Koldo Zua-zo euskara idatziaren batasunerako ekarriaz jardungo da, berriki doktoradutza gai hortaz egina duenez.

Gotzon Aurrekoetxea Atlasgintzan ari denak, Mitxelenak aspaldi hori egin nahirik urratu zituen bideak eta eman zituen eritziak agertuko ditu. Izan ere, euskararentzat egoki zeritzan alfabetaren fonetikoaren zelako behar zen begia joa zuen Koldok inor hortan seriozki arduratu baino lehenagotik.

Joakin Gorrotxategik alor berezia ikasi zuen Mitxelenaren gidaritzapean, aintzinako euskara latin idatziaren inguruan azaltzen zaiguna eta aintzinako Akitanian harri irarrietan agertzen zaizkigun euskarazko hitz eta izenak, Nafarroako Lergakoarekin Pirineo hegoaldean ere aintzina hartatik euskara ezagutaraziz. Aintzinagoko azterketarik ere egina zuen J. Hoz-ekin batean argitaratu zuen *La inscripción celtibérica de Botarrita* (1974). Mitxelenak aldizkari sakabanatuetan iker eta saioren emanak zituen hainbeste lan bildurik argitaratu zituen, *Lengua e historia* (1985) eta *Palabras y textos* (1987) deritzaienetan, beren edukiagatik edozein euskaltzalerentzat hain beharrezko direnak.

Jean Haritschelharrek literatura aztertzailea ikutzen du. *Historia general de las literaturas hispánicas* (Barcelona, 1958) zeritzanaren V. tomoan Mitxelenak emana, lan haren luzapez *Historia de la literatura vasca* (1960) kritika aski zorro-

tzez agertu zuenaz zerbait esateko zein zen hoberik Bordeleko Unibertsitatean Doctor Honoris Causa (1983) izendatzean harrera eman ziona baino?

Filologiazkoa, Euskal Herriko Unibertsitatean Letren Fakultatearen sortzaile zen Mitxelenak jarri zuen katedran lehenik ikasle eta gero irakasle izatez gainera *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»* agerkarian hain leialki lagundu dion Joseba Lakarraren eskutik dator.

Mitxelenak, fikziozko literaturagintzarako betarik izan ez bazuen ere, bere lanetan irudimenezko ahala erakutsi zuen. Denetara iritsi ezinik, hainbat aldiz erakutsi zuen literatura-gintzarako egarria, Anjel Lertxundi «Andu» gure egunotako idazle ospetsuaren ikuspegitik datorkigu. Hala ere, behin eta berriz errepikatuko dugu, literaturgintza ez zela gure Mitxelenaren zenak landu gabea. *Egan* dugu horren lekuko. Saio, kritika, itzulpen,... jenero horietarik gehienak aldizkari honetan eman zituen, gurean maizago landu den erlijiozko eta baserri gaietatik urruti, hiritar eta profano girozkoa beste askok baino lehenagotik eta gehiago. *Egan*-etik kanpo euskaraz idatzi duena gure zenbait autoreren liburuak hitzaurreak egitean, omenaldi liburuetan eta Euskaltzaindiko *Euskera* agerkarian eman du. Guzua biltzen den egunean, euskaraz guti idatzi duen eritzia zabaldu dutenen ahoak itxiko dira. Eta hemen diogunaren erakusgarri, hara hor Amaia Mujika Goñi zinezaleak prestatu diguna, zinema kritikaz *Egan*-en sail bat bete zuen Koldo Mitxelenaren lanaz.

Era honetara antolatu genuen omenezko alean nahitaezkoa zen onomastikaren alorra ere ikutu beharra. Nori berea ematean, gai horretaz mendiez harandiko Erdi Aroko etxe izenak hain ongi ikertu zituenaren lana Koldok gogoko zenez eta Bordeleko Unibertsitateko katedratik leku-izenen ikerketaz jarraitzen duen Jean-Baptiste Orpustan iduritu zitzaizgun aukerakoena, eraberean bi alderdietako (edo bi Estatu desberdinetako) euskaldunontzat, kulturaz, mugarik ez dela erakusteko. Holakoa bait da hizkuntzaren indarra eta anaitasuna ematen digun beregandiko edukia. Horrenbeste merezi

zuen *Apellidos vascos* (1953) delakoaren egile ez ezik Ham-burgon *Léxico vasco y etimología* (1972) ergitaratu zuenak.

Norbaiti harrigarria baderitzo ere, linguistika orokorra-ren alorra beste eskola batetik datorrenari eskaini genion, lin-guistika jeneratiba alderditik ikasia eta bide horretatik da-bilen Pello Salabururi. Bedonek aitortuko ditu: «Mitxelena-kin bukatu ziren halabeharrez euskal ikasketen amateuris-moak. Hau gertatu zen, nere ustez, 1961ean argitaratu baina urte batzu lehenago aurkeztua zuen tesiarekin: *Fonética His-tórica Vasca* (1961eko hura 1977an gehitua birargitaratu zuen) liburuarekin alegia». Eta, haruntzago joanaz esango digu: «bera zen kanpoan lasai aski aurkez genezakeen bakarra». Euskarari eman zizkion bere bizitzako orduak eta euskarare-kin ari zen mundu zabaleko hizkuntzalarientzat mailarik zien-tifikoenean. Teoriaz, Salaburuk *Lenguas y protolenguas* (1963) liburuagatik dionez: «Liburu hau bere garaian itzuli izan ba-lute inglesera, hizkuntzalaritza munduak izango zukeen agian kontu hauetan teoria mailan ezarri behar ziratekeen aldake-ten berri zuzenagoa». Gogoangarria zaigu laburki eta zabal-kunde gisa eskaini zigun *La lengua vasca* (1977) deritzan libu-ru jakingarri hura.

Lexikografiaz ordea, nahitaezkoa genuen gai horretan be-re ikasle eta lankide izan zuena, eta Orotariko Euskal Hize-gigintzan zuzendari ordezko, Ibon Sarasola. Baina langintza horrek sortu dizkion eragozpenegatik, azken orduan, neron-en lepora hartu beharra izan dut. M. Agud-ekin 1958an Lan-duccioren *Dictionarium Linguae Cantabrigiae* (1562) argita-ratu zuenetik Azkuek bere hiztegia egiteko erabili zituen iturriak ikertzera arte, *Estudio sobre las fuentes del dic-cionario de Azkue* (1970) eta orain, *Orotariko Euskal Hize-gia* (1987an argitaratu zen lehen liburukia), euskararen ikerketaz historia guzian egin den lanik sakonena eta zaba-lena. Lehen liburukia inprimatzen eta bigarrena inprimategi-rako prestakuntzetan ari zela hil zitzaigun gure maisu haun-dia, Z letrara arterainoko guzia ordenadoretan sartuz gero. Lan horren bilketarako aburuak eta hautaketarako arauak jarri zituen eta Ibon eta beste zenbait aspaldi ikasle izan zi-tuenen laguntzaz burutzeko bideetan ipini.

Hiztegi gintzan lankide horietako bat Blanka Urgell dugu, baina hemen Mitxelenak testu zaharrez egin zuena erakutsiko digu. Akitaniako harrietatik XVI. menderartekoaren berri zehatzak, bakoitzaren lekukotasunaz gainera bere eritzi jakin-garriaz horniturik eman zigun *Textos arcaicos vascos* (1964) deituko zuen liburu hura. Baina ez zen han gelditu gure gizon bizkorra, geroztik gero ere bere zuzendaritzapeko Urkixo Mintegiko *Anuario* horretan eta *Fontes Linguae Vasconum* aldizkarian jarraitu zuen testu zaharrak argitaratzen noizbait lehengo liburua gehigarri birargitaratuko zuen ustez.

G. Aurrekoetxearekin Atlas gintzan ari den Xarles Videgainek dialektologiako ikuspegia eskaini digu, zeren gai honetan ere zerbait berezi merezi zuen, besteak beste, *Sobre el pasado de la lengua vasca* (1964) idatzi zuenak.

Erakundeen alderdiko ikuspegia ere beharrezko iduritu zitzaigun, horietatik ekintza elkarlaneko eta iraupenezko zatizuelako, luzarora begira probetxurik gehienekoa. Horregatik, zenbait erakunderen sortzaile ere baguen eta lehendik zetozten batzutan partaide izanik, bere lanetarik asko edo gehiengo horietan edo horien bidez eman zen.

Iñaki Barriola Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-ko lehendakari ohiak agertzen digu erakunde horretan egin zuena, eta *Egan* euskalduntzea bera ere hor doa, izatez horkoa denez. Urkixo Mintegiaren izenean euskaraz zerbait idazteko ez dugu inor aurkitu, baina Barriola, Lakarra eta nere oharrok zenbait argi eskaintzera datoz.

Labur baina zehatz ematen ditu euskaltzainburu den Fr. Luis Villasantek Euskaltzaindiarekiko harreman, lankidetzeta eta ikerketaren gidaritzeta. E. Knörr arduratuko da Euskal Herriko Unibertsitatean letren fakultatea sortzeaz eskaini zitzaion burutzaz eta ondoko lanez, jubilazioa hartu arte. Urte batetako ikastarotzat zuen beste liburu hura: *Comparación y reconstrucción en Lingüística* (1981). 1985ean, omenez eskaini zitzaion *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae*. Baina oraindik, *emeritus* gisa zer laguntza eman zuen hil arteraino.

Zuzenean ardurarik izan ez bazuen ere, zeharka lagundu eta gogoz kolaboratu zuen Nafarroako Institución «Principe de Viana» erakundea eta horren babespean 1969an sortu zen *Fontes Linguae Vasconum, studia et documenta*. Ekintza horien inguruan izan zuen eraginaren berriak biltzeko lortu du-gu Satrustegigandik *Post scriptum*.

Bukatzeko, eraskin gisa, lan berezi bat ezarri diogu, Joxe-manuel Bujanda Arizmendik, Patxi Altunak prestatu zuen *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak* (1972) delakoaren osagarri izan nahi duena, hertsiago begiraturik, bizitza eta lanez gainera, esaldi, eritzi, irudimen eta izakera markatzen duten zenbait zertzelada, arduratsu bildurik. Azken batean ideiak dira eta sorkuntza barnean sartzekoak. Bere euskaldun senetikako agiriak, hor-hemen idatzi zuenetik bilduak. Ez zuen alperrik esan A. Tovar-ek Ossian saria eman zitzaionean: «el euskera es parte de él, símbolo de su humanidad misma».

Bera gabe, nekez izango du *Egan*-ek jarraipenik, berak eta nik hain beharrezko ikusten genuen azpiegiturarik gabe porrot egitera kondenaturik dagoenez. Egia esan, abertzaleok, nolabaiteko eskubideak hartzeaz, agintarien aldetik beste zerbait espero genuen euskarazko literaturaz hainbeste urtetan aritu den aldizkariaren alde. Orain, bera falta delarik, nekezago da behar duen laguntza hori lortzea eta, ahalegin honetan berari laguntzearren sartu nintzenez, galerapen horren erantzunik ez dut nahi leporatu.

Lehengora itzuliz, inork uka ezinezkoa zaigula esango nuke jakitun zintzoaren apaltasunean zein lan gaitza burutu zigan. Itzala eman zion hizkuntzari eta ospea Euskal Herriari, honen nortasunean mamitua munduari adiaraziz. Etorkizunerako, ez dut dudarik, batzuren lehergailuak baino indar gehiagoko zerbait landu eta eskaini zuela, eta hori da benetako abertzaletasuna. Gaur egun, berak irakatsiari esker, eskola sendoa dugu, ikasle izan zituenak erakusten diguten jarraipena lekuko. Maisuak landu zituen alorren adierazle ditugun hemengo lankideok hala erakusten dute.

Horrez gainera, ziur nago liburuetan idatzirik utzi dituen ikerlanak heurak ere oraindik aztergai direla.

Euskaraz gutiago idatzi zuela? Oroi berak garatzen zituen hizkuntzalaritza tekniko horretan jarraitzeko ez zituela dozerdi euskaldun bere eskola hedatu arte. Eta urteak igaroaz ere kostako dela bere mailakorik berriz sortzea. Beraz, norentzat eta nork argitara eman zitzaizken kondizio horietan? Hau da, euskaraz idatzi bazituen ikerketak, hor geldituko ziren argitaragabe, munduko espezialistei eskaini gabe, edo hemen bertan zabalkunderik gabe, betidanik gure artean nabaritu den aje eta atzerapenerako. Euskaraz egitea ez zitzaion ezinezko, baina ez zen praktikoa izango eta oraindik ere noraezean ibiliko ginen. Orain ordea, non ikus, non ikas eta nondik eman urrats, argibiderik badugu; erdera jakiteak ere kalterik egiten ez digunez.

Bere ahalmenen erakusle, hizkuntzalaritza gaian, Donostian udara batetan euskara hutsean eman zuen ikastaroa du-gu, Juan Antonio Letamendiak magnetofonoz jasorik mekanografiara transkribatu zuena, gero Mitxelena berak zuzenketak eginez, hala sortu bai zen *Zenbait hitzaldi* (1972) deritzan liburua. Baina hori ere frogatu beharra ote zuen gure idazle askok baino gehiago idatzi zuenak? Idatzi ere, zer eta nola? Euskara modernoa eta hiritarra eskatzen dutenek hor dute benetako altxorra. Ohoregarria izan bada euskaragatik emana, benetan haintzakotzat hartzekoa euskaraz eman duena. Denboraren joanean geroago eta gehiago ohartuko da gure herria gizon berezi honetaz.

Egan ale hau arretaz irakurtzen duena ohartuko da inoiz baino sakonago gizonaren zintotasunez, hizkuntzalariaren jakintasunez; presondegiko egonaldian bere bizitzaz jarrera kementsua hartu zuena: «Neronen zoria zen, neure herriarena».

J. S. M.